

молодшим за нього показав, як і якою ціною можна БУТИ поетом у наш непростий розломний час. У пам'яті тих, хто спостерігав початки й витoki нашої епохи на початку вісімдесятих, Василь лишився і завше буде поетом, від гордої постави якого і його віршів струменітиме живе світло. Світла, на жаль, у віршах останнього десятиліття менше й менше, а то й зовсім немає. Але то вже від Бога, котрий сам непередбачувано й незрозуміло для нас, його творень, вирішує, коли, для чого і яким його "неопалимим купинам" загоратися й згорати світотворчим сяйвом.

Інна Кошова

“ЦЕЙ ЛІС, ЯК МИ...” СПРОБА: ІНТЕРПРЕТАЦІЇ (ЗБІРКА ВАЛЕНТИНИ КОВАЛЕНКО “ВІСЬ”)

Аналізований тут вірш “Вісь (лісова ідилія)”, присвячений художнику й поету Ігорю Забудському, входить до зб. “Трунок сварожого рога” (Черкаси: Брама, 2002), яка в січні 2004 р. була відзначена премією ім. В.Симоненка. Це – лише одна із можливих спроб інтерпретації, намагання знайти символічний код даного тексту, який, звичайно, поза аналізом самої збірки буде неповним.

Вірш складається з чотирьох частин, кожна має заголовок, що відбиває найтонші, невлонні порухи душі ліричної героїні. Незважаючи на підзаголовок вірша (*лісова ідилія*), зміст поезії й заголовки її частин дають підстави говорити про психологічний паралелізм.

“Доторк” – “Пробудження” – “Єднання” – “Осягнення”. Заголовки – сходишки людських стосунків. Знайомство як “намацування” шляху в темряві, перші *доторки* (“В оцій живильній вогкості, / в несхиті цій на дні пралісу / я – мовби вісь серед світів, / чи ця сосна, що поруч, віссю?”), намагання спізнати. Далі – страх загубити, болісні спогади-нагадування, а тому *пробудження* (“Тут кожна впадинка в корі / і кожен вигин, й виступ кожен – / то перехрестя нас й доріг. / А ми – таки на вічність схожі. / Стрибожу спокій...”), хоча згодом усе ж таки *єднання* (“І тільки доторк віт, мов рук, / мою утишують журу”), за яким завжди – *осягнення* (“Цей ліс, як ми: із оргій зваб, / розлук, любовей, згуб, розваг, / з жаги і сліз, зі зрад і стріч... / Він – потойбіч. Ми – поцейбіч. / ... Нема межі в тім “так” чи “ні” – / ліс віссю – в нас, а ми – у нім”). Якщо перші три сходишки ірраціональні, підсвідомі, то четверта – голос розуму, раціо.

Отже, “Доторк” можна сприймати як зачин, “Пробудження” – розвиток дії, “Єднання” – це кульмінація й “Осягнення” – розв'язка. Поезія настільки насичена епітетами, метафорами, зокрема символами, що майже кожен рядок вимагає перепрочитання, дешифрується.

У першій строфі “Доторку” двічі вживається слово *ще*. Поетка фіксує мить початку, тремтливу, хистку, яка буває лише раз і зникає без вороття. А тому й нанизується ланцюжок слів: *рань, роса, диво*. Яскраві епітети: *ожиново-щемлива, достигла, потаємна, тремке* – увиразнюють, підсилюють емоційну картину. Ліс у поезії виступає “одухотвореною субстанцією”, тому кожна строфа – “стихія персоніфікації”¹ (*рань купчиться, ліс в очікуванні, лащить клен, мох латає, корчі босі, дно пралісу, оливою живиця, рій суніць*). Оречевлення: *латаття долонь, ячить дупло, сплетіння стовбурів, жага вступає, тисячі очей у*

¹ Тимошенко Ю. Чуттів немірний світ // Коваленко В. Трунок сварожого рога. – Черкаси, 2002. – С.8.

спогляданні, доторк віт, почуття зросли лісом, сосон свічі розказують; міжречові означення: *сіть лісу, штрихи хвоїн, пташині літургії, крона неба, сосон свічі, ліс віссю*; низка порівнянь: *віть – блискавиця; живиця, як вишмільне вино; ми – на вічність схожі; сплетіння стовбурів, мов тіл; доторк віт, мов рук; ліс, як ми; свічі, як помин* тощо.

Слова *анішелесь, анітелень, тиша* у другій строфі “Доторку” створюють слуховий образ. Зоровий образ (*дно пралісу, хвоїн штрихи густі, тінь*) малює в уяві картину сутінків (“*в глибочині високій сосон*”). Отже, цілісний малюнок такий: народження нового дня в лісі, тиша, тіні, сутінки, жива „напоєна” земля (дотиковий образ “*живильна вогкість*”) й в усьому витає дух очікування чуда. Картину увиразнює вдала звукова інструментовка – асонанс на звук “і”, який у “Доторку” повторюється 28 разів. У фоносеміотичній асоціюється з ніжністю, світлом, коханням, спокоєм, молитовністю, високістю, захопленням, подивом². Звук “і” позначає синій колір³ – колір чистого неба, яке “бачимо” “*в глибочині високій сосон*”. Синій асоціюється із мисленням, релігійними почуттями, відданістю, цнотливістю⁴. Настрій самотності, легкого смутку створює алітерація на звук “с” (повторюється тут 22 рази). Отож, кольорова і звукова палітри доповнюють враження, отримане від словесного малюнку.

Найважливішою є семантика *лісу*. Складна символіка цього образу пов’язана на всіх рівнях із символікою жіночого начала, або Великої матері (289). Оскільки листя затуляє сонце, ліс вважається символом землі. А в міфології друїдів ліс і сонце вступають у шлюб. Оскільки жіноче начало ототожнюється з несвідомим, ліс виступає символом позасвідомого (“*Він – потойбіч. Ми – поцейбіч*”), отже, приховує різні небезпеки, таємниці (“*лісу потаємна сіть*”). А ще ліс одвіку був місцем культу богів: у поезії, здається, чути цей голос з глибини віків (“*А ми – таки на вічність схожі, “наші почуття зросли цим лісом в забуття”, “сосон свічі... нам нас розказують”, “себе поволі пізнаєм, бо вже були колись і є”* тощо).

Звертають на себе увагу дерева (сосна і клен). Сосна – символ безсмертя (оскільки вічнозелена) й родючості (487). У фольклорі символізує дівочість, цноту, тоді як клен (“*лапату тишу лащить клен*”) – символ молодості, парубоцтва, краси й любові, свіжої сили життя⁵. Лірична героїня ототожнює себе із сосною, з віссю (“*я – мовби вісь серед світів чи ця сосна, що поруч, віссю?*”).

Дерево – символ абсолютного буття, тобто *центру світу*, що виражається в термінах *світової осі*, яка зв’язує різні світи (дерево ж бо корінням у землі, а гіллям підноситься до неба). Отже, нижній світ – світ мертвих, середній світ – земля, верхній світ – небо. Дерево також символізує людську природу, а ще ототожнюється з вертикальною частиною хреста (“*то перехрестя нас й доріг*”). Виходячи з цього, опрозорюється й назва твору.

Три світи символіки дерева являють три основні складові структури дерева: коріння, стовбур і крона (172). Бачимо їх у вірші: “*корчі латає босі*”, “*дно пралісу*” – коріння; “*хвоїн штрихи густі*”, “*кожна віть*”, “*з кори оливою живиться*”, “*ячить дупло*”, “*впадина в корі*”, “*сплетіння стовбурів*”, “*доторк віт*” – 2-а і 3-я частини вірша тримають нас у “середньому світі”, що ототожнюється із землею, у структурі дерева – це стовбур; “*скрик у кроні неба*”, “*сосон свічі*” – крона (у 3-ій та 4-ій частинах з’являється третій світ – небо).

² Пахаєнко В. Художнє слово // Укр. мова та література. – 2001. – №40. – С.16.

³ Див.: Журавлев А. Звук и смысл. – М., 1991. – С.102.

⁴ Див.: Керлот Х. Словарь символов. – М., 1994. – С.550–552. Далі подаємо сторінку в тексті.

⁵ Див.: *Енциклопедія символів*. – М.; Х., 2003. – С.146.

Цікава й кольорова семантика вірша: чіткого кольоропозначення немає, але слова *блискавиця, вогнистик, накресана, свічі* безпосередньо пов'язані з символікою вогню, що його представляє червоний колір (це спалах емоцій, активність, пристрасть, чуттєвість, життєдайні сили, асоціювання з тваринним світом, жіноче начало, а в середньовічному християнському мистецтві — колір милосердя, Божественної любові). Отже, вогонь — енергія, що може виявлятися як на рівні тваринної пристрасті, так і духовної сили (353). “Прихована” кольорова гама у вірші символізує нестримну силу тілесних хотінь, *“жаску невсить”*.

Виникає, отже, паралель: “лісова ідилія” — жіноча сексуальність (згадаймо “Битву” О.Кобилянської). Незайманість, дівочу цнотливість легко побачити в образі потаємної сіті лісу *“в тремкім очікуванні дива”*; асоціювання з водою (*“живильна вогкість”, “з кори оливою живиця — на дух, як вишмільне вино”*) продовжує це зближення лісу й жіночої сексуальності⁶. 1-а й 2-а частини вірша представляють розлите бажання *“в несхиті цій на дні пралісу”, “суниць вогнистик звабний рій — / в долонь довірливім лататті”, “в чіімсь солодкому зачатті / невсить оцю жаску уздріть?”* тощо). “Тіло” дерева в поезії — ніби тіло жінки (*“кожна впадинка в корі”, “кожен вигин”, “виступ кожен”*). Звертає на себе увагу останній рядок “Доторку”: *“вона і я зійшлися в тінь”*. Тінь є другим “я” (alter ego), або душею людини. Юнг цим терміном визначав примітивну, інстинктивну сторону індивідуума (509).

Третя частина твору — проявлення бажання, єднання (*“сплетіння стовбурів, мов тіл”, “І скрип. Чи скрик...”, “...жага, накресана з хотінь, / вступає млосним глумом в тебе”, “тамують невигойний щем”*).

Справжнім відкриттям стала поява ще однієї частини вірша — продовження “Єднання”, що, як з'ясувалося після спілкування з авторкою, була вилучена самовільно редакторами. Маємо нагоду побачити поезію цілісно:

Хилить!	й мерщій шугнув у ту гущину,
Хур-хур-р-р — між дикий хміль —	де Перелеса згубна тінь:
і схлип чи сміх, як трунок зілля,	— Шу — жух!
поливсь в грибниць тужаву плоть —	І розхлюп дужих крил
й зітхання злюбу попливло.	покірність Мавчину розкрив —
Кого ж то в хмелі кіс й рамен	і вже не заєць, а юнак
кохання полум'ям займе?	ті чари-крила одтина!
То Мавку втрапив Перелес	Картина: клена юна стать
в зеленуврунні диких плес.	чіпке палічча обліта
Хапкий — розхитує, співа...	змійним звивом. То двобій
На сполох зозуль закував,	поміж собою і ... в собі.
і вухом заєць-полісун	А поруч, в хмелі кіс й рамен,
сорок налапав пересуд —	вже інший умліває клен.

Поява нового словесного малюнка, нових образів (Мавка, Перелес, заєць-полісун, юнак, інший клен) дають можливість для нових, глибших інтерпретацій твору. Проаналізуємо для початку засоби поетичного мовлення: *зеленуврунні* (авторський неологізм); *сміх поливсь, грибниць плоть, зітхання злюбу попливло, клена юна стать, умліває клен* (уособлення); *кохання полум'ям займе, обліта змійним звивом, сміх, як трунок* (порівняння); *заєць-полісун налапав пересуд, розхлюп крил* (метафора); *дикий хміль, тужаву плоть* тощо (епітети).

З появою цієї частини виникло глибше розуміння останнього віршорядка із “Доторку”: *“вона і я зійшлися в тінь”*. Повернімося до тлумачення Юнгом “тіні”: Це друге “я”, інстинктивна сторона індивідуума. Лірична героїня ототожнює

⁶ Гумдорова Т. *Femina Melancholica*: Стаття і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської. — К., 2002. — С.30.

себе і з сосною (цнотливість, дівочість) і з Мавкою (“в народній міфології – лісова русалка”⁷). Мавка уособлює природу, волю, красу нестримних бажань – адже людська природа так само чиста, лише нечисті помислом перетворюють вищий закон життя на бруд і гріх. Отже, з’являється друга іпостась ліричної героїні – незнана, дика, пристрасна, інша, та, яку “боюся, не влізнаю”.

Перечитуючи 1-у частину поезії, розумієш: так “бачити” ліс можна лише горілиць “на дні пралісу”, відчуваючи тілом вогкість моху й помічаючи вогнисті суніці, зазвичай заховані під листом. Продовження “Єднання” підтвердило це: слуховий образ, створений ономапопесєю, “хур-хур-р-р – між дикий хміль” малює падіння в обійми незайманої зелені (“в зеленоврунні диких плес”). З’являється, таким чином, ще один колір – зелений. Слова: хміль, зілля (звідси етимологія слова “зелений”), зеленоврунні, гущійня викликають у нашій уяві враження інтенсивної зеленої фарби. “Цей колір містить протилежні тенденції: проростання (або життя) і труп (або смерть) – (55), а ще означає природу чи тваринне начало.

Проявлення бажання, єднання увиразнюють нові образи (“схлип чи сміх... поливсь в гробиць тужаву плоть”, “зітхання злюбу попливло”, “Мавку втрапив Перелес”, “розхитує, слива” тощо). Розглянемо символічне значення образу Перелеса (Перелесника). В українській міфології – це біс-спокусник, що ночами являється жінкам у вигляді вогняного змія або красеня-парубка⁸. Він уособлює волю, молодість, силу, романтичну волюнтарність, дію⁹. Легко можна зауважити перегуки між “Єднанням” і сценами з “Лісової пісні” Лесі Українки, де Перелесник намагається звабити Мавку, малюючи диво-картини природи й волі, нагадує їхнє кохання минулого літа. Знайдемо тут і опис його зовнішності: “гарний хлопець у червоній одежі, з червонястим, буйно розвіяним, як вітер, волоссям, з чорними бровами, з блискучими очима” (курсив наш. – І.К.)¹⁰.

Далі з’являється заєць-полісун. Полісун, або Лісовик, лісовий житель, господар лісу в українській міфології, “налапавши” пересуд, кидається рятувати Мавку, але Перелес зникає (ономапопея “шу-жух!”). У “Лісовій пісні” Мавка зве Лісовика дідусем, він оберігає, застерігає її. В поезії Полісун обертається зайцем. Цей образ суперечливий – адже може сприйматися як аморальним, так і добропорядним. В іудеїв він був “нечистою твариною”, символом пристрасності та плодовитості (205).

Згодом постає юнак, що “чари-крила одтина”. Крила тут згадуються двічі, вони теж символічні. За Платоном, символізують розумність, а в найзагальнішому значенні означають духовність. В алхімії крила асоціюються з вищим, активним, чоловічим началом; тварини, позбавлені крил, співвідносяться з пасивним жіночим началом (279). У вірші ж юнак “чари-крила одтина”, позбавляє, залишає ущербним. У цьому слові, здається, – наслідки “злюбу”. Аналогії виникають самі собою: “Не задивляйся ти на хлопців людських. / Се лісовим дівчатам небезпечно...” – застерігав Мавку Лісовик у “Лісовій пісні”. Семантику перестороги, нагадування, тривожного передчуття несуть слова: журу, сполох, пересуд, шугнув, згубна тінь. Крім того, зозуль (зозуля) – символ смутку та вдівства¹¹ і заєць, який, вважається, створений чортом, отже, кому перебіжить дорогу – з тим станеться нещастя¹². Недаремно в останній частині вірша маємо послідовність слів: із оргій зваб, розлук, любовей, згуб, розваг; у них “закодоване” значення кожної частини поезії. Оргія звабу – у “Доторку” й на початку “Пробудження”, нагадування про розлуки – у 2-ій частині “Пробудження”. В “Єднанні” ж події розгортаються

⁷ Українка Леся. Твори: В 2 т. – К., 1987. – Т.2. – С.695.

⁸ Див.: Там само. – С.694.

⁹ Див.: Пахафенко В. Українська поетика. – Черкаси, 2002. – С.214.

¹⁰ Див.: Українка Леся. Твори: В 2 т. – Т.2. – С.695.

¹¹ Див.: Енциклопедія символів. – С.119.

¹² Див.: Там само. – С.86.

етапами: “любовей”–“згуб”–“розваг”. Крізь призму “Лісової пісні” ця поезія, на нашу думку, сприймається як розвиток почуття Мавки у драмі-феєрії.

Звернімо увагу на звуко-символічну лінію 2-ої і 3-ої частин, де чітко домінує голосний “о” (у “Пробудженні” цей звук повторюється 34 рази, а в “Єднанні” – аж 50). Звук “о” позначає світло-жовтий чи білий колір¹³, який відповідає стану просвітлення, сходження, відвертості, прощення (554). Білий – це невідомість і відкритість, радість, простота, невинність, дівочість¹⁴. А ще білий колір співвідноситься із фізичним і душевним болем (слова: самоту, боюся, глумом, сполох, одтина та ін.). 3-я частина вірша надзвичайно цікава з погляду фоносемантики: тут емоційна напруга сягає апогею (звук “о” повторюється 50 разів, “і” – 47, “а” – 46). Звук “а” – густо-червоний, радісний¹⁵. Зазначимо, що частота його повторюваності в частині, де з’являється образ Мавки, – 28. Асонанс на “у” (39 разів) та “и” (37) в загальну світлу й ніжну тональність вірша (створять її домінуючі сонорні “н”, “л”, що означають любов, ніжність, лагідний смуток¹⁶) привносять сумну, темну настроєвість (звук “у” означає синьо-зелений колір, “и” – коричневий, чорний¹⁷). Отже, як бачимо, звукокольорові лінії твору гармонійно поєднуються зі смисловими.

Картина, що з’являється в кінці “Єднання”, не менш символічна: “...Клена юну стать чіпке паліччя обпліта зміїним звивом...”. Змія – символ суперечливий: з одного боку, означає мудрість, а з другого – силу руйнування, він пов’язаний зі спокую. Фізично змія символізує зваблення сили матерією (Адама Євою), є символом не окремого гріха, але самого принципу зла, притаманного всьому сущому в світі (“боже” і “диявольське” начало в людині). Саме через жінку відбулося падіння духа в матерію як початок зла. Юнг вважав змію симптомом страждання, несподіваним виявом сили позасвідомого. Пов’язана ж із деревом, вона являє жіноче начало, тоді як дерево – начало чоловіче (210–215). Отож, з одного боку, зміїний звив на юній статі клена – це жіночі чари, заба Мавки спокусниці, біля якої “вже інший умліває клен”, а з другого – вияв несвідомих бажань і тому “двобій поміж собою і... в собі”.

Остання ж частина вірша – роздум, зажура, “осягнення”. Словесний малюнок доповнюється наскрізним асонансом на звук “і” (26 разів) й алітерацією на “с” (15), “м” і “з” (14). У звуковій тканині твору, отже, сплітаються різні настрої: ніжність, молитовність, спокій, сум, шелест листя, вмирання. Ліс тут позначає людську суть (“цей ліс, як ми”, “ліс вісцю – в нас, а ми – у нім”): адже людина водночас є часткою – “світу для нас” (оскільки тілесна) й “світу в собі” (оскільки духовна). Отже, носить у собі й “потойбіччя”, і “поцейбіччя” (позасвідоме і свідоме), а тому вичитуємо у тексті: “Себе, боюся, не впізнаю” і “Себе поволі пізнаєм, бо вже були колись і є”.

“Особистість людська таємничіша за світ, – писав М.Бердяєв. – Вона і є цілий світ. Людина – мікрокосм і містить у собі все”¹⁸. Тому й звучить у вірші: “А ми – таки на вічність схожі”.

Звичайно, це – лише спроба декодувати ключові образи вірша “Вісь (лісова ідилія)”, “прочитати” символічне значення звуків і кольорів, осягнути серцевинний зміст твору, потралити у незбагнений світ поетичного слова. Поезія – невловна таємниця...

м. Черкаси

¹³ Див.: Журавлев А. Цит. вид. – С.102.

¹⁴ Див.: *Енциклопедія символів*. – С.359.

¹⁵ Див.: Журавлев А. Цит. вид. – С.102.

¹⁶ Пахаренко В. Цит. за ж. “Укр. мова і література”. – С.16.

¹⁷ Див.: Журавлев А. Цит. вид. – С.102.

¹⁸ Бердяєв Н. Самопознание: Опыт философской автобиографии. – М., 1990. – С.8.